

موضوع:

ادبیات عرب: ۳۸ (زبان و ادبیات و هنر: ۱۳۷)

گروه مخاطب:

تخصصی (طلاب و دانشجویان)

شماره کتاب: ۹۹۳

مسلسل انتشار: ۲۴۲۷

علی دوست، ابوالقاسم؛

جرعه‌ای از ادب قرآن: آموزش کاربردی ادبیات عرب / ابوالقاسم علی دوست؛ ترجمه محمد صالحی ابرقویی. - قم: بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیّه قم)، ۱۳۸۳.

۴۲۲ ص. - جدول. - (بوستان کتاب قم: ۹۹۳) (ادبیات عرب: ۳۸. زبان و ادبیات و هنر: ۱۳۷)

ISBN 964 - 371 - 754 - 2 :ریال: ۳۴۵۰۰

فهرست نویسی براساس اطلاعات فنی.

AbolQāsem 'Alī Dost, Jor'e'i Az Adabe Qurān

ص.ع. به انگلیسی:

[A draught of Qurān's Politeness]

کتابنامه به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. قرآن. اعراب. ۲. قرآن. صرف و نحو. ۳. قرآن. سوره دهر. صرف و نحو. ۴. زبان عربی. نحو. ۵. تفاسیر ادبی. قرن ۱۴. الف. صالحی ابرقویی، محمد، ۱۳۵۵. - مترجم. ب. دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیّه قم. مؤسسه بوستان کتاب قم. ج. عنوان. ه. عنوان: آموزش کاربردی ادبیات عرب. هـ. عنوان: سلسیل فی اصول التجوّه والاعراب: مطبقاً علی سورة الانسان الشریفه.

۲۹۷/۱۵۳

BP ۸۲/۸ / ع ۸ من ۸۰۲۱

۱۳۸۳

جرعه‌ای از ادب قرآن

آموزش کاربردی ادبیات عرب

ابوالقاسم علی دوست

ترجمه: محمد صالحی ابرقویی

بوته‌ی سبزه
۱۳۸۲

بستان کتب

جرعه‌ای از ادب قرآن
آموزش کاربردی ادبیات عرب

- نویسنده: ابوالقاسم علی دوست • ترجمه: محمد صالحی ابرقویی
- ناشر: مؤسسه بوستان کتاب قم (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم)
- لیتوگرافی، چاپ و صحافی: چاپخانه دفتر تبلیغات اسلامی • نوبت چاپ: اول / ۱۳۸۳
- شمارگان: ۱۵۰۰ • بها: ۳۴۵۰ تومان

تمامی حقوق © محفوظ است

printed in the Islamic Republic of Iran

- ✓ دفتر مرکزی: قم، خ شهدا (صفائیه) مؤسسه بوستان کتاب قم، ص پ ۹۱۷، تلفن: ۷۷۲۲۱۵۵، شماره: ۷۷۲۲۱۵۴
 - ✓ فروشگاه مرکزی: قم، چهارراه شهدا (محل عرضه ۱۲۰۰۰ عنوان کتاب با همکاری بیش از ۱۷۰ ناشر)، تلفن: ۷۷۲۲۲۲۶
 - ✓ فروشگاه شماره ۱: تهران، خ انقلاب، خ فلسطین جنوبی، کوچه دوم (پشتن)، پلاک ۲۲/۳، تلفن: ۶۴۶۰۷۲۵
 - ✓ فروشگاه شماره ۲: مشهد، چهارراه خسروی، خ آزادی، مجتمع پاس (انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی)، تلفن: ۲۲۳۳۶۷۲
 - ✓ فروشگاه شماره ۳: اصفهان، خ حافظ، چهارراه کرمانی، گلستان کتاب (دفتر تبلیغات اسلامی شعبه اصفهان)، تلفن: ۲۲۲۰۳۷۰
- پست الکترونیک: E-mail: bustan@bustaneketab.com

جدیدترین آثار مؤسسه و آشنایی با آن در وب سایت:
<http://www.bustaneketab.com>

با قدردانی از همکارانی که در تولید این اثر نقش داشته‌اند:

- ویراستار: محمد نقویان ○ کنترل ویرایش: یوزر دیلی معزی و مسلم سلگی ○ حروفنگار: مزگان فرمائی ○ اصلاحات حروفنگاری: احمد آخلی ○ صفحه‌آرایی: امیر حسین علی‌مردانی و حسین محمدی ○ نمونه‌خوانی: ابراهیم غلامین، سید علی قناتی، سید رضا هدایتی، روح الله بیگی، جلیل حبیبی و محمد جواد مصطفوی ○ نظارت و کنترل: عبدالهادی اشرفی ○ طراح جلد: حسن محمدی ○ کنترل فنی صفحه‌آرایی و سنوکل تولید: حسین محمدی ○ پی‌گیر چاپ: سید رضا محمدی
- ناشر

چکیده

نوشتار پیش روی برگردان فارسی کتاب سلسبیل فی اصول التجزیه و الاعراب به قلم «حجة الاسلام والمسلمین علی دوست» است که با روی کرد آموزش میدانی و کاربردی ادبیات عرب نگاشته شده است. در این کتاب با انگیزه توانمندسازی فراگیران، به تجزیه و ترکیب سوره‌ی «دهر» همت گماشته شده و تک تک آیات آن - با نظر به روایات اهل بیت علیهم السلام و اهمیت دادن به مسائل کلامی - تفسیر ادبی شده‌اند؛ آن گاه در بخش دیگری از کتاب به تحقیق و بررسی مستقل پیرامون برخی از مسائل و قواعد ادبیات عرب که در خلال تجزیه و ترکیب سوره طرح شده‌اند، در قالب سی و یک اصل پرداخته شده و در ادامه برخی از قواعد ادبی که در نظر نگارنده از اهمیت برخوردار بوده‌اند در سی نکته طرح و توضیح داده شده‌اند.

کلید واژه‌های اصلی: «سوره دهر» - «تجزیه و ترکیب» - «تفسیر ادبی» - «صرف و نحو» - «کتابت قرآن»

فهرست

۱۷	مقدمه مترجم
۱۹	مقدمه

بخش اول تجزیه و اعراب سوره

۲۵	بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
۲۵	تجزیه
۳۴	اعراب
۳۸	چکیده
۳۹	آیه اول: هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً
۳۹	تجزیه
۴۵	اعراب
۴۸	چکیده
۴۹	آیه دوم: إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ نُّطْقَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعاً بَصِيراً
۴۹	تجزیه
۵۴	اعراب
۵۷	چکیده
۵۷	نکته

آیه سوم: إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا.....	۵۹
تجزیه.....	۵۹
إعراب.....	۶۱
چکیده.....	۶۸
نکته‌ها.....	۶۸
آیه چهارم: إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلَ وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا.....	۷۱
تجزیه.....	۷۱
إعراب.....	۷۷
چکیده.....	۷۸
نکته.....	۷۸
آیه پنجم: إِنَّ الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِنْ كَأْسٍ كَانَ مِزَاجُهَا كَافُورًا.....	۷۹
تجزیه.....	۷۹
إعراب.....	۸۲
چکیده.....	۸۳
تنبيه.....	۸۳
آیه ششم: عَنِتَّابُ يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا.....	۸۶
تجزیه.....	۸۶
إعراب.....	۸۹
چکیده.....	۹۲
آیه هفتم: يُوفُونَ بِالنَّذْرِ وَيَخَافُونَ يَوْمًا كَانَ شَرُّهُ مُسْتَطِيرًا.....	۹۳
تجزیه.....	۹۳
إعراب.....	۹۷
چکیده.....	۱۰۰
تنبيهات.....	۱۰۰

آیه هشتم: وَيُطْعَمُونَ الطَّعَامَ عَلَى حُبِّهِ مِسْكِيناً وَسَيِّئاً وَأَسِيراً.....	۱۰۲
تجزیه.....	۱۰۲
إعراب.....	۱۰۵
چکیده.....	۱۰۷
تنبيه.....	۱۰۷
آیه نهم: إِنَّمَا نُطْعِمُكُمْ لِوَجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكُوراً.....	۱۰۹
تجزیه.....	۱۰۹
إعراب.....	۱۱۵
چکیده.....	۱۱۸
فایده.....	۱۱۸
آیه دهم: إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبَّنَا يَوْمًا عَبَّوسًا قَطَطٍ.....	۱۱۹
تجزیه.....	۱۱۹
إعراب.....	۱۲۴
چکیده.....	۱۲۸
نکته.....	۱۲۸
آیه یازدهم: فَوَقَاهُمُ اللَّهُ شَرَّ ذَلِكَ الْيَوْمِ وَلَقَّاهُمْ نَضْرَةً وَسُرُوراً.....	۱۲۹
تجزیه.....	۱۲۹
إعراب.....	۱۳۳
چکیده.....	۱۳۷
تنبيه.....	۱۳۷
آیه دوازدهم: وَجَزَاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَخَريراً.....	۱۳۸
تجزیه.....	۱۳۸
إعراب.....	۱۴۴
چکیده.....	۱۴۵

آیه سیزدهم: مُكَيِّنَ فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمْهَرِيرًا.....	۱۴۶
تجزیه.....	۱۴۶
إعراب.....	۱۵۰
چکیده.....	۱۵۳
نکته‌ها.....	۱۵۳
آیه چهاردهم: وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلِّلَتْ قُطُوفُهَا تَذْلِيلًا.....	۱۵۵
تجزیه.....	۱۵۵
إعراب.....	۱۵۸
چکیده.....	۱۶۳
آیات پانزدهم و شانزدهم: وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِانْبِيَاءٍ مِنْ فَضَّةٍ وَ... * قَوَارِيرًا مِنْ فِضَّةٍ.....	۱۶۴
تجزیه آیه پانزدهم.....	۱۶۴
تجزیه آیه شانزدهم.....	۱۶۷
إعراب آیه پانزدهم.....	۱۶۷
إعراب آیه شانزدهم.....	۱۷۰
چکیده.....	۱۷۳
فایده.....	۱۷۴
آیات هفدهم و هجدهم: وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَ مِزَاجُهَا زَنْجَبِيلًا * عَنَّا فِيهَا شَمْسٌ تَنْتَبِيهَا.....	۱۷۵
تجزیه.....	۱۷۵
إعراب.....	۱۸۳
چکیده.....	۱۸۸
آیه نوزدهم: وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنثورًا.....	۱۸۹
تجزیه.....	۱۸۹
إعراب.....	۱۹۰
چکیده.....	۱۹۲

آیه بیستم: وَإِذَا رَأَيْتَ سَمَ رَأَيْتَ نَعِيماً وَمُلْكاً كَبِيراً.....	۱۹۳
تجزیه	۱۹۳
إعراب	۱۹۴
چکیده	۱۹۶
آیه بیست و یکم: عَلَيْهِمُ ثِيَابٌ سُدُوسٌ خُضَرٌ وَإِسْتَبْرَقٌ وَ.....	۱۹۷
تجزیه	۱۹۷
إعراب	۲۰۳
چکیده	۲۰۸
آیه بیست و دوم: إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُوراً.....	۲۰۹
تجزیه	۲۰۹
إعراب	۲۱۰
چکیده	۲۱۳
آیه بیست و سوم: إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلاً.....	۲۱۴
تجزیه	۲۱۴
إعراب	۲۱۸
چکیده	۲۲۵
آیه بیست و چهارم: فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تُطِيعْ مِنْهُمْ أَمّاً أَوْ كَفُوراً.....	۲۲۶
تجزیه	۲۲۶
إعراب	۲۳۰
چکیده	۲۳۳
آیات بیست و پنجم و بیست و ششم: وَأَذْكُرْ أَنْتَ رَبِّكَ... * وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَ.....	۲۳۴
تجزیه	۲۳۴
تجزیه	۲۳۵
إعراب	۲۳۸
چکیده	۲۴۴

۲۴۵.....	آیه بیست و هفتم: إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذَرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا قَلِيلًا
۲۴۵.....	تجزیه
۲۴۹.....	إعراب
۲۵۰.....	چکیده
۲۵۱.....	آیه بیست و هشتم: نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَإِذَا شِئْنَا بَدَّلْنَا أَمْثَلَهُمْ تَبْدِيلًا
۲۵۱.....	تجزیه
۲۵۲.....	إعراب
۲۵۶.....	چکیده
۲۵۷.....	آیه بیست و نهم و سی‌ام: إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذَ * وَمَنْ شَاءَ وَنَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ ...
۲۵۷.....	تجزیه آیه بیست و نهم
۲۶۰.....	تجزیه آیه سی‌ام
۲۶۲.....	إعراب آیه بیست و نهم
۲۶۷.....	چکیده
۲۶۸.....	آیه سی و یکم: يُدْخِلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا
۲۶۸.....	تجزیه
۲۶۹.....	إعراب
۲۷۲.....	چکیده

بخش دوم: اصول در علم نحو و صناعت إعراب

۲۷۵.....	اصل اول: اضافه
۲۸۱.....	اصل دوم: الف و لام داخل بر صفت مشبیه
۲۸۴.....	اصل سوم: ظرف و جار و مجرور
۲۸۹.....	اصل چهارم: بدل و عطف بیان
۲۹۳.....	اصل پنجم: عابد و رابط
۲۹۷.....	اصل ششم: کیفیت إعراب

- ۲۹۹..... اصل هفتم: آنچه اسمیت، فعلیت و حرفیت به وسیله آن محقق می‌شود.
- ۳۰۳..... تحقیقی در برخی حروف و علائم.
- ۳۰۵..... اصل هشتم: اسم‌های مبهم.
- ۳۰۷..... اصل نهم: فرق بین معنای کلام و داعی و انگیزه آن.
- ۳۱۰..... اصل دهم: معانی حروف.
- ۳۱۶..... اصل یازدهم: تَرْکُوب لفظ.
- ۳۱۸..... اصل دوازدهم: اسم جنس.
- ۳۲۰..... اصل سیزدهم: حذف عاطف.
- ۳۲۲..... اصل چهاردهم: عطف خبر برا نشا و بر عکس.
- ۳۲۳..... اصل پانزدهم: صفت مشبیه.
- ۳۲۸..... اصل شانزدهم: افعال متعدی به دو مفعول و افعال ناقص.
- ۳۳۰..... اصل هفدهم: منصوب به نزع خافض.
- ۳۳۳..... اصل هجدهم: صفت‌هایی که از وصفیت محض در آمدند و به اسم تبدیل شده‌اند.
- ۳۳۷..... اصل نوزدهم: فرق میان «تفصیل»، «تقسیم» و «تفریق».
- ۳۳۷..... قسمت اول: فرق بین «تفصیل» و «تقسیم».
- ۳۳۸..... قسمت دوم: فرق میان «تقسیم» و «تفریق».
- ۳۳۸..... قسمت سوم: فرق میان «تفصیل» و «تفریق».
- ۳۴۰..... اصل بیستم: عطف‌های متعدّد پشت سر هم.
- ۳۴۲..... اصل بیست و یکم: زاید واقع شدن «من» در کلام مثبت.
- ۳۴۴..... اصل بیست و دوم: مصدر و اسم مصدر.
- ۳۴۴..... تعریف «مصدر» و «اسم مصدر».
- ۳۴۷..... اصل بیست و سوم: دلالت فعل بر زمان.
- ۳۴۹..... اصل بیست و چهارم: حال مقارن، مقدّر و محکی.
- ۳۵۲..... اصل بیست و پنجم: کلماتی که از حیث وزن از یک باب و از حیث معنا از بایی دیگر می‌باشند.

۳۵۶	 اصل بیست و ششم: بحثی درباره کلمه «جزا» و مانند آن
۳۵۹	 اصل بیست و هفتم: اقسام و زواید
۳۶۳	 اصل بیست و هشتم: إذا
۳۷۰	 اصل بیست و نهم: فرق میان «کاف» خطاب و «کاف» ضمیر
۳۷۲	 اصل سیام: اسم معرفه، اسم جنس و عَلَم جنس
۳۷۷	 اصل سی و یکم: باب تنازع و باب اشتغال

بخش سوم: نکته‌ها

۳۸۳	 نکته اول
۳۸۴	 نکته دوم
۳۸۴	 نکته سوم
۳۸۴	 نکته چهارم
۳۸۵	 نکته پنجم
۳۸۵	 نکته ششم
۳۸۶	 نکته هفتم
۳۸۶	 نکته هشتم
۳۸۶	 نکته نهم
۳۸۷	 نکته دهم
۳۸۷	 نکته یازدهم
۳۸۷	 نکته دوازدهم
۳۸۹	 نکته سیزدهم
۳۸۹	 نکته چهاردهم
۳۹۰	 نکته پانزدهم
۳۹۰	 نکته شانزدهم

۳۹۱	نکته هفدهم
۳۹۱	نکته هجدهم
۳۹۳	نکته نوزدهم
۳۹۳	نکته بیستم
۳۹۴	نکته بیست و یکم
۳۹۴	نکته بیست و دوم
۳۹۴	نکته بیست و سوم
۳۹۵	نکته بیست و چهارم
۳۹۵	نکته بیست و پنجم
۳۹۷	نکته بیست و ششم
۳۹۸	نکته بیست و هفتم
۳۹۹	خاتمه
۴۰۳	فهرست آیات
۴۱۳	فهرست روایات
۴۱۵	نمایه موضوعی

مقدمه مترجم

سال‌هاست که علم ادبیات عرب و آشنایی با زبان دین یکی از مهم‌ترین ارکان آموزشی در مراکز علوم دینی، شناخته شده، سرمایه‌های معنوی و مادی زیادی برای فراگیری آن هزینه می‌گردد، ولی در عمل پیشرفت چندانی حاصل نشده است.

بیش‌تر، دانش‌پژوه، پس از سال‌ها تلاش در فراگیری این علم، هنگام برخورد با ابتدایی‌ترین متون عربی با مشکل روبه‌رو می‌شود و در فهم دقایق و ظرایف کلام عرب در می‌ماند. کلام عرب برخلاف بسیاری از زبان‌های معروف و متداول جهان، نقاط بسیار دقیق و لطایف بسیار ظریفی دارد که پی‌بردن به آن‌ها مرهون تسلط بسیار عالمانه و عمیق بر این کلام است. چه بسیار دیده می‌شود که حتی در آثار مکتوب و منتشر شده، عدم توجه و آگاهی به این دقایق، موجب شده تا کلام وحی یا احادیث اهل بیت علیهم‌السلام و یا سخن بزرگان، نادرست تفسیر و ترجمه شود.

ادبیات عرب را باید آموخت. آموختن آن نیز تنها به خواندن و حفظ کردن چند قاعده نحوی و بایگانی کردن آن‌ها در گوشه‌ای از ذهن نیست. تنها آموزش میدانی و کاربردی ادبیات است که قدرت و ملکه فهم کلام عرب را به دانش‌پژوه می‌بخشد. کتاب سلسبیل فی اصول التجرئة والاعراب که به قلم دقیق استاد عزیز و بزرگوارم جناب آقای علی‌دوست مدظله العالی نگاشته شده است، تلاشی علمی و راهکاری عملی در راه رسیدن به این هدف است. بسیار خرسندم که به فضل حضرت خداوندگار و از دولت عنایت استاد بزرگوارم، توفیقی رفیق راه شد تا این اثر نفیس با قلم شکسته و متواضع این کم‌ترین به فارسی برگردانده شود. امید است که گوشه چشم ارباب علم و معرفت، این تلاش خاضع را نیز شامل گردد.

چند تذکر

۱. در فرایند یادگیری هر زبان و ادبیاتی، اولین و مهم‌ترین اصل، آن است که حتی متن محوری آموزش، با همان زبان مورد نظر نگاشته شده باشد تا دانش‌پژوه از ابتدا با آن ادبیات جدید درگیر شود و در گیرودار استخراج و فهم مطلب از متن، ملکه یادگیری آن را در ذهن بپروراند، از این رو در مطالعه این کتاب نیز پیشنهاد می‌کنیم متن محوری را نسخه اصلی آن قرار دهید و تنها در مواقع ضروری و تنها برای رفع برخی اشکال‌ها و حل دشواری‌های کتاب به ترجمه مراجعه کنید. نیز به همین دلیل به امید تشویق در استفاده از متن اصلی، از ذکر همه منابع و آدرس‌های در برگردان خودداری شده تا دانش‌پژوه عملاً مجبور به استفاده از متن اصلی باشد.

۲. مراحل مختلف برگردان کتاب با اشراف و اعمال نظر حضرت مؤلف انجام شده است و انطباق همه مطالب آن با متن اصلی در دو مرحله به تأیید ایشان رسیده است.

۳. برگردان، به صورت کاملاً آزاد انجام گرفته است و در ترتیب مطالب و گونه ورود و خروج مباحث، کاملاً مستقل و رها از متن اصلی عمل شده است. البته در اصل مطالب و نظرات حضرت استاد کمترین دخل و تصرفی نشده است.

در پایان بجاست که پس از سپاس خدای منان و درود بی‌پایان بر خاندان مطهر عصمت و طهارت علیهم‌السلام نهایت ادب و احترام خاضعانه خودم را نسبت به استاد بزرگوارم جناب آقای علی دوست مدظله العالی عرضه کنم که کریمانه این کوچک را از خوان وسیع دانش خود بهره‌مند نمودند. نیز سپاس گزارم از همه عزیزانی که در مؤسسه بوستان کتاب قم مرا یاری نمودند تا این اثر کوچک به طبع و نشر برسد.

خداوند، این خدمت خرد و خاضع را از این خادم خاسر بپذیر و خوانندگان آن را از سعادت و بصیرت و دولت محبت و معرفت اهل بیت علیهم‌السلام برخوردار فرما.

والحمد لله رب العالمین

محمد صالحی ابرقوثی - پنجم فروردین ماه ۱۳۸۳

مقدمه

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ﴿وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ * نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ * عَلَى قَلْبِكَ لِتَكُونَ
 مِنَ الْمُنْذِرِينَ * بِلسَانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ﴾^۱

الكلام كله اسم و فعل و حرف، فالاسم، ما أنبأ عن المسمّى و الفعل ما أنبأ عن
 حركة المسمّى، والحرف ما أنبأ عن معنى ليس باسم ولا فعل ... والفاعل مرفوع
 ... و المفعول منصوب ... و المضاف إليه مجرور ...؛

هر کلامی از اسم، فعل و حرف تشکیل می‌شود و اسم کلمه‌ای است که از مسمّا
 حکایت می‌کند و فعل حرکت آن را بیان می‌نماید و حرف، خبر از معنایی می‌دهد که
 نه اسم است و نه فعل ... هر فاعلی مرفوع ... و هر مفعولی منصوب ... و هر مضاف الیه‌ای
 مجرور است ...

شکی نیست هنگامی که این سخن دقیق و ژرف از سوی علم مطلق و خالق کلام بر
 امیر سخن و شهنشاه فصاحت و بلاغت علی‌علیه السلام الهام می‌شد، احدی از تأثیر عظیم و
 خارج از حدّ تصوّر این الهامات غیبی و کلمات نورانی آگاه نبود و نمی‌پنداشت که
 بنای یکی از بزرگ‌ترین علوم با این کلمات پایه ریزی شود و بسیاری از علوم با آن
 تغذیه شوند.

مگر نه این که امروز - که عصر تفکر و کاوش و فرهنگ است - در رفعت و بلندی این کلام

«کلاه از سر کودک عقل می‌افتد» و عمق بی‌پایانش انگشت بهت و حیرت را به دهان علم می‌دوزد.

ما معتقدیم انسان بدون این الهام الهی، در هر مقامی از علم و معرفت هم که می‌بود، توان ابداع این معارف ژرف را نداشت.

حضرت این مطالب را به ابوالأسود - که فردی خوش فکر و مستعد بود - آموخت و او آن‌ها را نظم و ترتیب بخشید و به صورت کتابی درآورد. پس از وی شاگردش با اضافه کردن مطالبی بر آن، کتابی در چهار جلد در این علم به رشته نوشته درآورد و پس از او نیز بزرگانی چون خلیل کتاب‌های زیادی در این رشته نگاشتند و این علم در زمان سیبویه به اوج خود رسید.

آری، با چنین زحماتی علم نحو و صناعت اعراب ظهور یافت و هر روز و هر ساعت بر شوکت آن افزوده شد و طالبان آن زیاد شدند، خلفا به نشر آن اهتمام ورزیدند و مردم بدان روی آوردند. چه زحمات و زجرهای طاقت‌فرسا و اعجاب‌آوری که بزرگان در این راه متحمل شدند تا این علم به صورتی واضح، منسجم و منظم در خدمت اسلام و دانشمندان اسلامی قرار گیرد. سعی شان مشکور و اجرشان بسیار.

ناگفته نماند نقش اهل بیت علیهم‌السلام در ترغیب طالبان علوم اسلامی به فراگیری این علم و پیشبرد این هدف، نقشی به سزا، مؤثر و غیر قابل انکار است. از این رو، بنیان‌گذاران این علم پس از امیر سخن علی علیه‌السلام شاگردان و شیعیان او چون ابوالأسود و پس از او نیز خلیل در بصره و ابوجعفر رواسی در کوفه و دیگرانند.

علم نحو، فنی است که بدون آن، فهم کلام خداوند میسر نمی‌شود و سخنان پیامبر اکرم صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و ائمه معصومین علیهم‌السلام در پرده‌ای از ابهام باقی می‌ماند. از این رو، تمامی مفسران، محدثان، فقیهان و متکلمان، به آن نیاز دارند و علوم اسلامی بدون آن پایه و ستون اصلی خود را از دست می‌دهد. و از این روست که مخالفان نشر فرهنگ دینی با توسعه آن مخالفتند.

آنچه در پیش رو دارید تجزیه و اعراب (ترکیب) یکی از سوره‌های قرآن است که با حجم کم بحث‌های دقیق و بسیاری را از نظر ادبیات می‌طلبد.

هدف نگارنده در این کتاب، بیان اصولی است که اعراب (ترکیب) کلام عرب، بر آن متوقف است و دانش پژوه به وسیله آن‌ها می‌تواند در برخورد با هر کلام به‌طور کامل از آن بحث کند و تجزیه و موقعیت اعرابی آن را مشخص کند.

دانستن این نکته لازم است که علمای علم نحو از زمان‌های قدیم تاکنون در اعراب قرآن و ترکیب آیات آن زحمات بسیاری متحمل شده و کتب فراوانی نوشته‌اند، ولی اثری که در یک بخش مستقل از تجزیه کلمات بدون لحاظ موقعیت اعرابی آن‌ها بحث کند و در بخش دیگر از اعزاب آن‌ها در کلام، سخن گوید، کمتر یافت می‌شود.

نگارنده بنا دارد در این نوشتار با کمال حوصله، بحثی استدلالی - همراه با طرح نظریات مختلف و رد یا تأیید مستدل آن‌ها - مطرح کند؛ زیرا هدف به دست دادن قدرت بحث و تجزیه و اعراب هر کلام عربی است و این مهم، به مجرد مرور بر آیات - به روشی که بزرگان در پیش گرفته‌اند - حاصل نمی‌شود؛ چرا که در نوشته‌های آنان نه اصل و ضابطه‌ای بیان شده و نه نقد و بررسی‌ای صورت گرفته و در هر بار برخورد با کلمه‌ای مثل «الذي» صرفاً گفته‌اند: «الذي، موصول» یا در بحث از کلمه‌ای مثل «آمنوا» تنها گفته‌اند: «آمنوا، فعل و فاعل». و اگر چندین بار با کلمه‌ای روبه‌رو شویم باز همان بیان اول تکرار می‌شود. و آشکار است که این روش نه لازم است و نه دردی را دوا می‌کند؛ لا یُسْمِنُ و لا یُغْنِی مِنْ جُوع.

گفتنی است کتاب حاضر، در بحث از هر کلمه همه احتمالات قابل طرح - چه از نظر تجزیه و چه از نظر اعراب - را بیان کرده و به‌طور مفصل و مستدل به آن‌ها پرداخته است. بنابراین، مطالعه این کتاب ذهن را ورزیده و قوی می‌کند و کیفیت ورود و خروج در بحث و استفاده از منابع و استنتاج از آن‌ها و تعمیم احکام به امثال و نظایر مختلف را به دانش‌پژوه می‌آموزد.

در پایان یادآوری شش نکته ضروری است:

نکته اول: این کتاب نخست در طی سه سال - هفته‌ای یک جلسه - برای گروهی از طلاب حوزه علمیه مقدس قم تدریس شد و سپس در طی ده سال (۶۶-۷۶) همراه با چندین بار بازنویسی به رشته نوشته درآمد بدان امید که اثری علمی، عمیق و مستدل پدید آید.

نکته دوم: عالی بودن مضامین سورة مبارک «هل أتئی» - که بیش‌تر آیاتش در ستایش عملی

از اهل بیت علیهم‌السلام است و نیز هماهنگی با غرض نگارنده - که ارائه اصول و ضوابط تجزیه و اعراب است - موجب شد این سوره برای بحث برگزیده شود.

نکته سوم: تجزیه و اعراب این سوره با توجه به مسائل کلامی و روایات اهل بیت علیهم‌السلام و غیره - که در آن نقش داشته‌اند - صورت گرفته است و این مسئله‌ای است که ظاهراً تاکنون کسی آن را رعایت نکرده است؛ به عنوان مثال در بحث از حرف «باء» در ﴿بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ﴾ این بحث شده است که آیا این جمله جزء قرآن است یا نه؟ و در بحث از «اللَّهُ» در همین آیه عَلم منقول دانستیم به دلیل نصّ صحیحی که از امام صادق علیه‌السلام روایت شده است. و در بحث «باء» در آیه هجدهم نیز این پرسش مطرح شده است که آیا انسان با اعمال صالح مستحقّ اجر و ثواب و رحمت پروردگار می‌شود یا نه؟ و در ذیل آیه ۲۱ این سوره ثابت شده است که «أساور» به دلیل برخی از آیات قرآن منصوب به نزع خافض است.

نکته چهارم: در مباحث سعی شده است از بیان واضحات و تکرار مطالب اجتناب، و بیش‌تر به مهمات و مباحث لازم پرداخته شود.

نکته پنجم: مباحث کتاب با دلیل و برهان ارائه می‌شود، از این رو امید است در برخورد با نظریات جدید نیز اصل بر دلیل و برهان قرار داده شود و به صرف این‌که نظری نو و جدید است و از یکی از معاصران صادر شده، مورد بی‌مهری قرار نگیرد.

﴿فَبَشِّرْ عِبَادِ * الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ...﴾^۱

نکته ششم: مراد از تجزیه، بحث و بررسی کلمات بدون در نظر گرفتن موقعیت اعرابی آن‌ها در کلام است؛ و منظور از اعراب، بررسی کلمات با توجه به موقعیت اعرابی آن‌ها در کلام می‌باشد.